

Jongeren en polarisatie

Verkenning naar polarisatie waarbij jongeren zijn betrokken en gehanteerde werkwijzen om hier mee om te gaan

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
1.1 Aanleiding en vraagstelling van het onderzoek	3
<i>Uitvoering van het onderzoek</i>	3
2. Wat weten we over de preventie en aanpak van polarisatie in het jeugd domein: resultaten literatuurverkenning	4
2.1 Literatuurverkenning	4
<i>Wat is polarisatie?</i>	4
<i>Polarisatie in Nederland</i>	4
<i>Vaststellen van polarisatie</i>	5
<i>Hoe polarisatie werkt</i>	5
<i>Polarisatie in het jeugd domein</i>	6
<i>Verband tussen polarisatie en radicalisering</i>	6
<i>Resultaten literatuurverkenning</i>	6
2.2 Ontwerp voor een kader	7
<i>Waarom zo'n kader?</i>	7
<i>Kader</i>	7
3. Verkenning en beschrijving 'oplopende spanningen/incidenten'	8
<i>Bevindingen</i>	8
<i>Illustratieve citaten</i>	9
4. Werkwijzen bij 'oplopende spanningen/incidenten'	10
<i>Bevindingen</i>	10
5. Praktijkvoorbeelden 'oplopende spanningen/incidenten'	14
6. Besluit	15
Literatuurverwijzingen	16

1. Inleiding

1.1 Aanleiding en vraagstelling van het onderzoek

Platform JEP krijgt signalen van onderwijs-, welzijns- en jeugdzorgorganisaties over de groeiende afstand die jongeren voelen naar de Nederlandse samenleving en de toenemende polarisatie tussen groepen jongeren. Professionals geven aan daar lang niet altijd goed raad mee te weten. Ook is nog weinig bekend over hoe er in het jeugddomein met oplopende polarisatie wordt omgegaan en welke aanpakken daarbij gehanteerd worden. Platform JEP heeft daarom aan het Nederlands Jeugdinstituut en het Verwey-Jonker Instituut de opdracht gegeven om middels een verkenning meer inzicht te krijgen in aanpakken/werkwijzen bij oplopende maatschappelijke spanningen en incidenten rond polarisatie in het jeugddomein. Specifiek gaat het daarbij om *maatschappelijke spanningen langs etnische-religieuze-culturele scheidslijnen tussen groepen jongeren en/of spanningen/wantrouwen tussen jongeren en instituties*. Het gaat om voorbeelden van werkwijzen die gemeenten, (jeugd)organisaties en andere betrokkenen in Nederland hebben gehanteerd bij oplopende spanningen/incidenten in het jeugddomein, hoe ze daarop terugkijken (evaluatie/reflectie) en hoe daaruit (al dan niet) lessen zijn geleerd voor de toekomst, ter voorkoming van dergelijke spanningen en incidenten.

Dit rapport beschrijft de volgende opbrengsten van het onderzoek:

- Wat is bekend uit (internationale) literatuur en onderzoek over de preventie en aanpak van polarisatie in het jeugddomein.
- Aanzet voor een toetsingskader voor werkwijzen/interventies gericht op het voorkomen en verminderen van polarisatie in het jeugddomein.
- Praktisch toepasbare beschrijving van ‘oplopende spanningen/incidenten op het gebied van polarisatie in het jeugddomein’.
- Praktijkvoorbeelden van ‘oplopende spanningen/incidenten op het gebied van polarisatie in het jeugddomein’ waarop vanuit het jeugddomein, politie of gemeente is geïntervenieerd.
- Methodische beschrijving van gehanteerde werkwijzen/interventies in de geselecteerde praktijkvoorbeelden.

Uitvoering van het onderzoek

Voor dit onderzoek is een literatuurverkenning uitgevoerd naar wat bekend is over de preventie en aanpak van polarisatie in het jeugddomein, en is er een voorstel gemaakt voor een toetsingskader. Ook zijn er interviews afgenomen met experts en praktijkdeskundigen om ‘oplopende spanningen/incidenten op het gebied van polarisatie in het jeugddomein’ te beschrijven en is er gesproken met experts en praktijkdeskundigen binnen de werkvelden jongerenwerk, sociaal werk, jeugdzorg, onderwijs, discriminatiebestrijding, veiligheid en politie. Zie bijlage 2 voor de [Onderzoeksverantwoording](#).

2. Wat weten we over de preventie en aanpak van polarisatie in het jeugddomein: resultaten literatuurverkenning

2.1 Literatuurverkenning

Om de vraag ‘Wat is bekend over de preventie en aanpak van polarisatie in het jeugddomein?’ te kunnen beantwoorden, is een uitgebreide zoekactie uitgevoerd in de Nederlandse én internationale onderzoeksliteratuur. Allereerst wordt hieronder ingegaan op de betekenis van de belangrijkste begrippen: wat is ‘polarisatie’, hoe manifesteert polarisatie zich in Nederland, hoe stel je vast of sprake is van polarisatie en hoe ‘werkt’ polarisatie.

Wat is polarisatie?

Polarisatie is een breed begrip dat in verschillende contexten gebruikt wordt. Platform JEP geeft op de website de volgende definitie van polarisatie:

‘Polarisatie is de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en toename van segregatie. Polarisatie en spanningen zijn altijd aanwezig in een samenleving en hoeven niet altijd problematisch te zijn. Als polarisatie zo erg wordt dat ze leidt tot bedreigende situaties, is de situatie uiteraard wel problematisch. Sommige personen, groepen, of groeperingen polariseren bewust om de voedingsbodem voor extremisme en geweld te vergroten.’

Polarisatie is een complex fenomeen dat veel verschillende vormen kan aannemen (Van Wonderen, 2019). Op zichzelf is polarisatie niet altijd onwenselijk: in verkiezingstijd bijvoorbeeld kunnen politieke partijen doelbewust polariseren, om zelf beter uit de verf te komen en om duidelijk te maken waarin ze verschillen van andere partijen. Deze vorm van polarisatie leidt zelden tot blijvende spanningen en vijandigheid (RMO, 2009). Maar polarisatie kan ook anders uitpakken en bestaande verschillen verscherpen waardoor ze tot hardnekkige tegenstellingen uitgroeien. Om daar wat aan te doen, moet je weten waar polarisatie vandaan komt, bij wie het speelt en welke factoren een rol spelen in het ontstaan en de ontwikkeling ervan.

Polarisatie in Nederland

De aandacht voor polarisatie in Nederland neemt toe. Tien jaar geleden bracht de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) een rapport en een essaybundel uit over polarisatie in Nederland waarin het dubbele gezicht van dit verschijnsel goed naar voren komt: polarisatie is zowel verrijkend als bedreigend. Ook al kan polarisatie positief werken, er zitten ook risico's aan vast, stelt de RMO. Binding aan één bepaalde groep en zich afzetten tegen andere groepen wordt contraproductief wanneer de afstand tussen groepen te groot wordt. Het lijkt dan alsof er tussen de groepen nog weinig gemeenschappelijks is, waardoor het moeilijker wordt om met elkaar in gesprek te gaan. Dit kan schade toebrengen aan de dagelijkse gang van zaken in de samenleving en daarmee aan het welzijn van burgers. Mensen voelen zich minder thuis in de samenleving en er kan een gevoel van onveiligheid ontstaan.

De tegenstellingen in de samenleving worden groter, constateerde de RMO in 2009. Sindsdien zijn er verschillende onderzoeken verschenen, onder meer van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), die dit beeld bevestigen. Voorheen waren er in Nederland scherpe scheidingslijnen tussen religieuze groepen en sociaaleconomische klassen. De nieuwe tegenstellingen liggen vooral op het sociaal-culturele vlak. De WRR ziet tegenstellingen tussen hoogopgeleiden en laagopgeleiden, en tussen immigranten en gevestigden, toenemen. Polarisatie dreigt rond sociaal-culturele thema's, en dan speciaal rond globaliseringskwesaties als immigratie en de Europese eenwording.

Toch zijn de sociaaleconomische verschillen in Nederland allerm minst verdwenen. Het SCP heeft in 2018 vastgesteld dat 4% van de volwassen Nederlanders door een stapeling van achterstanden objectief gezien in een slechte levenssituatie verkeren en ontevreden zijn over hun leven. Zij hebben weinig opleiding, een laag inkomen, geen of laagbetaald werk, geen goede woning en een slechte gezondheid. De kansen om uit die situatie te komen zijn gering. Het gaat om ongeveer 680.000 mensen in 2018, waaronder een aanzienlijke groep met een migratieachtergrond. Voor de groep met een migratieachtergrond komen daar nog sociaal-culturele verschillen bij. SCP-onderzoek uit 2012 heeft laten zien dat ongeveer de helft van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders zich sterk identificeert met de herkomstgroep en zich geen Nederlander voelt.

In de laatste rapportage van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) schenkt het SCP specifiek aandacht aan maatschappelijke tegenstellingen en polarisatie. Nederlanders hebben het gevoel dat meningsverschillen over maatschappelijke kwesties toenemen, blijkt hieruit, en zij schrijven dat onder meer toe aan nieuwe media. Maar het onderzoek laat ook zien dat er over de hele linie geen sprake is van afnemende overeenstemming tussen Nederlanders. Er is weliswaar meer verschil van mening over de Europese Unie en globalisering, maar over migratie en inkomensverschillen zijn de meningen in 2019 niet anders dan tien jaar daarvoor.

Het beeld bestaat dat jongeren met een migrantenachtergrond voor zichzelf een eigen wereld vormen op afstand van de 'gewone' Nederlandse samenleving. Dat beeld wordt bevestigd in het rapport van Margalith Kleijwegt (2016). Zij heeft onderzocht hoe in het beroepsonderwijs wordt omgegaan met maatschappelijke gevoelige kwesties als vluchtelingen, jihadisme en antisemitisme. De titel van haar rapport, '2 werelden, 2 werkelijkheden', spreekt boekdelen: zij laat zien hoe op deze scholen verscherpte tegenstellingen tussen groepen jongeren kunnen ontstaan. Deze tegenstellingen tekenen zich vooral af langs etnische en religieuze lijnen.

Dat het niet altijd om eenvoudige tegenstellingen gaat, blijkt uit het onderzoek van Koen Leurs. Hij heeft onderzocht hoe Marokkaans-Nederlandse jongeren op internet en sociale media werken aan de vorming van een eigen (groeps-)identiteit. In zijn boek 'Digital passages, migrant youth 2.0' (2015) laat hij zien dat deze jongeren zich uitgesloten en met achterdocht bekeken voelen. Dat kan bij hen tot vermijding en afzondering leiden, maar ook tot het trots benadrukken van hun samengestelde identiteit. Na het 'minder Marokkanen'-incident van Geert Wilders zetten veel Marokkaanse Nederlanders selfies van zichzelf en hun Nederlandse paspoort op internet met de tekst 'Born here'. Daarmee benadrukken zij juist hun Nederlanderschap.

Bestaande verschillen in de Nederlandse samenleving zijn scherper en hardnekkiger geworden. Dat blijkt ook uit de opkomst van politieke partijen als de PVV, Denk en Forum voor Democratie, die zich sterk beroepen op een bepaalde vaststaande identiteit. Die opkomst weerspiegelt een zekere polarisatie, maar die heeft tot nu toe niet geleid tot escalatie van spanningen en conflicten in de politiek of op sociaaleconomisch gebied. Als er al sprake is van riskante polarisatie, dan tekent die zich af rond sociaal-culturele thema's als Zwarte Piet en de komst van vluchtelingen en arbeidsmigranten. Rond deze punten zijn er incidenten geweest, maar ook die zijn niet uitgelopen in hevige en langdurige spanningen en conflicten.

Conclusie: ja, er zijn tegenstellingen in Nederland en die lijken sterker te worden, maar van escalerende polarisatie is (vooralsnog) nauwelijks sprake.

Vaststellen van polarisatie

Polarisatie is een proces dat zich in de tijd voltrekt zonder dat je precies kunt aanwijzen waar en wanneer het begint. Het is niet goed mogelijk om te bepalen op welk punt polarisatie zorgwekkend wordt. Het Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS) heeft in 2019 een 'polarisatie analyse-instrument' ontwikkeld voor wijkprofessionals en buurtcoördinatoren. Daarmee kunnen professionals op buurtniveau onderzoeken of er sprake is van polarisatie. Dit instrument biedt ook handvatten om daar wat aan te doen.

Meer in het algemeen is het de moeite waard om in te schatten hoe sterk een proces van polarisatie is gevorderd. Het is pragmatisch om daartoe waarnemingen en ervaringen van verschillende betrokkenen te benutten om grofweg te bepalen of er sprake is van polarisatie en of er reden is tot bezorgdheid. Je zou daarvoor een schaal van 1 tot 10 kunnen gebruiken. Daarop kun je dan aangeven waar polarisatie nog onschuldig is, waar die serieuze vormen aanneemt en waar die alarmerend wordt. Het is ook zinvol om vast te stellen op welk niveau polarisatie zich voordoet. Het kan spelen op het niveau van de samenleving als geheel, op specifieke locaties (steden, wijken, scholen), bij bepaalde groepen en op alle niveaus daartussenin. Signalen van polarisatie en concrete incidenten kunnen we kortom beschrijven aan de hand van de mate van polarisatie en van het niveau waarop ze zich afspelen. Dat kan helpen bij het ontwikkelen van preventie en aanpak. In bijlage 1 is daarvoor een *classificatieschema* opgenomen.

Hoe polarisatie werkt

Polarisatie is een sociaal verschijnsel waarbij de verschillen tussen groepen zich ontwikkelen tot tegenstellingen. Hoe dat in zijn werk kan gaan, is beschreven in een veel gebruikt *denkkader polarisatie dat aangrijpingspunten voor preventie en aanpak biedt* (Brandsma, 2016). Polarisation is volgens Brandsma in de eerste plaats een gedachtenconstructie. Mensen gaan in termen van 'wij' en 'zij' denken, aan de hand van stereotype beelden. Dat gebeurt in eerste instantie op microniveau, individueel of in kleine kring. Van daaruit kan het zich uitbreiden naar steeds grotere groepen. Dat gebeurt alleen wanneer de polarisatie voldoende voeding krijgt om uit te groeien tot tegenstellingen tussen grotere groepen in de samenleving. Die voeding bestaat veelal uit gesprekken over identiteiten, voorzien van beoordelingen. Door sociale media zijn de mogelijkheden om polarisatie te voeden en aan te wakkeren enorm gegroeid. Belangrijk is dat polarisatie vooral gevoelens en emoties betreft. Feitelijke informatie kan polarisatie daarom nauwelijks tegenhouden, als niet tegelijkertijd ook op gevoel en emotie wordt ingewerkt.

Preventie en aanpak van polarisatie moeten zich volgens Brandsma niet richten op de personen of groepen die tegenover elkaar staan, maar juist op degenen daartussenin. Door het midden te versterken kun je de voeding van de polarisatie wegnemen. Deze aanpak is uitgewerkt in *de handleiding voor het omgaan met polarisatie* die het Europese Radicalisation Awareness Network (RAN) in 2017 heeft uitgebracht (Lenos et al., 2017).

Op locaties waar verschillende groepen elkaar daadwerkelijk tegenkomen (zoals de wijk, school of werk) speelt persoonlijke ervaring een belangrijke rol. Verlopen ontmoetingen tussen personen uit verschillende groepen op plezierige en constructieve wijze dan draagt dit contact bij aan positiever wederzijdse oordelen over elkaar en het verminderen van vooroordelen (dit wordt 'contacttheorie' genoemd (Allport, 1954)). Echter, als ontmoetingen minder plezierig verlopen dan kan polarisatie ontstaan. Hoe zulke polarisatieprocessen verlopen (en hoe je het herkent en wat je er aan kunt doen) wordt beschreven door KIS in de *handreiking 'Van polarisatie naar verbinding'* (Van Wonderen, 2019). Samengevat: polarisatie kent drie componenten: kennis (hoe denken groepen over elkaar, vooroordelen, stereotypen), emotie (ervaren van vervreemding, ongemak, onzekerheid, irritaties, angst) en gedrag (ontwijken, negatief gedrag, incidenten). Ongemakkelijk contact, misverstanden en gevoelens van vervreemding tussen groepen kunnen leiden tot onbehagen, irritaties en negatieve wederzijdse beeldvorming, versterking van wij/zij gevoel en toename discriminatie. Het 'schuurt'. Polarisation kan zich uiteindelijk uiten in gedrag, incidenten en confrontaties.

Polarisatie in het jeugd domein

Platform JEP heeft vanuit het jeugd domein (onderwijs, jongerenwerk, jeugdhulp, justitie, vrije tijd) signalen van polarisatie opgevangen: er zou sprake zijn van groeiende tegenstellingen tussen groepen jongeren en tussen groepen jongeren en de Nederlandse samenleving. Er zijn de laatste jaren verschillende onderzoeksrapporten verschenen die daar ook op duiden. Uit studies van het SCP (2015) en de Universiteit Utrecht (2017) blijkt dat Turks-Nederlandse en Marokkaans-Nederlandse jongeren een verschil ervaren tussen hun eigen identiteit en de identiteit die hen wordt toegeschreven. Zij voelen zich Nederlander, maar tegelijk houden ze het gevoel dat ze er niet echt bij horen. KIS heeft kortgeleden (2018) een rapport gepubliceerd over het vertrouwen van jongeren in instituties als politie, onderwijs en politiek. Daaruit blijkt dat jongeren met een migratieachtergrond beduidend minder vertrouwen hebben in de politie dan jongeren zonder zo'n achtergrond.

Bij de Nationale Jeugdraad (NJR) is in 2018 het rapport van een onderzoek naar jongeren en polarisatie verschenen (El Malki, 2018). Geïnterviewd is hoe jongeren zelf tegen polarisatie aankijken. Dit onderzoek laat zien dat jongeren zich sterk identificeren met een bepaalde identiteit, maar dat ze die – wanneer je daarover doorvraagt – ook goed kunnen nuanceren. 'Polarisatie lijkt soms op het eerste gezicht veel heftiger dan het in de werkelijkheid is. Juist

jongeren hebben sterk behoefte aan identificatie, om een heldere identiteit te bezitten. Maar ze willen toch ook graag in contact raken met andere jongeren.'

Eerder noemden wij al het rapport van Kleijwegt (2016) over migrantenjongeren in het beroeps onderwijs. Naima Azough heeft in 2017 het rapport 'Weerbare jongeren, weerbare professionals' uitgebracht over de impact van polarisatie en hoe jongeren en professionals daarmee omgaan. Op basis van een grote hoeveelheid gesprekken constateert zij dat polarisatie en radicalisering serieuze uitdagingen vormen voor mensen die beroepsmatig met jongeren te maken hebben. Zij concludeert dat er geïnvesteerd moet worden in de ondersteuning van professionals in jeugd- en jongerenwerk, jeugdzorg en onderwijs. Daarnaast bepleit zij een integrale visie en aanpak: preventie van polarisatie en radicalisering vraagt een brede inzet vanuit verschillende domeinen.

Verband tussen polarisatie en radicalisering

Polarisatie kan bijdragen aan de voedingsbodem voor radicalisering. Wanneer verschillen tussen groepen uitgroeien tot tegenstellingen kan er een dynamiek ontstaan waarin een groep zich steeds sterker afzet tegen andere. Standpunten kunnen dan verharderen tot radicale opvattingen. Maar polarisatie leidt niet altijd tot radicalisering en radicalisering komt niet altijd voort uit polarisatie. Maar polarisatie tast wel de sociale samenhang aan en kan sociale uitsluiting bevorderen. Jongeren zijn daar gevoelig voor en kunnen zich gaan afzetten tegen de samenleving. De stap naar radicalisering wordt dan kleiner, hoewel de jongeren die zich afzetten tegen de samenleving in de meeste gevallen niet zullen radicaliseren.

Preventie van radicalisering kan niet zonder het tegengaan van polarisatie. Omdat polarisatie zo'n veel omvattend verschijnsel is, kan dat alleen door een breed scala aan maatregelen en interventies in te zetten. Uit pragmatisch oogpunt kunnen we het misschien beter hebben over polariserend gedrag, zoals de Zweedse expert Magnus Ranstorp voorstelt. Het is een goede nuancering om daarvan te spreken en niet van polarisatie in het algemeen, zodat het gemakkelijker wordt om concrete plannen te ontwikkelen.

Resultaten literatuurverkenning

Onze zoektocht in de (internationale) literatuur naar publicaties over (sociale) polarisatie, jeugd, preventie en interventie heeft tot relatief weinig relevante resultaten geleid. Dat wil zeggen: er werd en wordt veel onderzoek gepubliceerd over radicalisering, maar veel minder over polarisatie. Ook valt op dat er in de grote onderzoeksdatabases weinig publicaties te vinden zijn waarin polarisatie en jeugd samen voorkomen. Waar dat wel het geval is, gaat het vaak om polarisatie die samenhangt met sociale ongelijkheid. Verder blijkt uit onze inventarisatie dat weinig interventies zich expliciet en uitsluitend richten op het voorkomen van polarisatie; in veel gevallen richten interventies zich op zowel polarisatie én radicalisering. Hoewel dit twee processen zijn die met elkaar te maken hebben, zijn ze ook verschillend van elkaar. Het is daarom belangrijk om in interventies hier meer rekening mee te houden dan nu het geval lijkt.

Interventies specifiek gericht op de preventie van polarisatie zijn er dan wellicht weinig of niet, er zijn wel veel interventies beschikbaar die dat doel bereiken zonder dat met zoveel woorden te benoemen. Denk aan de initiatieven om de sociale cohesie in een buurt te bevorderen of aanpak van overlast in buurten. Preventie van polarisatie kan dus op veel manieren.

Uit de publicaties die wij uiteindelijk hebben geselecteerd komt naar voren dat polarisatie een complex fenomeen is dat op verschillende niveaus kan spelen en dat in verschillende stadia voorkomt. Veel factoren spelen een rol bij het ontstaan en de ontwikkeling van polarisatie, maar het algemene beeld is dat het wortelt in bestaande verschillen in sociaaleconomische status, culturele verschillen, etniciteit en religie. Incidenten kunnen bijdragen aan de verscherping van tegenstellingen en daarmee tot polarisatie. Een speciale rol is weggelegd voor sociale media. Die werken dwars door alle niveaus en scheidslijnen heen katalyserend in de verharding van tegenstellingen.

Uit de gevonden publicaties over (sociale) polarisatie, jeugd, preventie en interventies halen we de volgende algemene bevindingen:

- Jongeren zijn gevoelig voor polariserende invloeden. Bij het ontwikkelen van een eigen identiteit zijn zij sterk gericht op hun sociale omgeving. Zij zoeken groepen om zich mee te identificeren. Zowel jongeren met als zonder een migratieachtergrond die zich niet thuis voelen in de samenleving vinden vooral contacten binnen groepen jongeren met dezelfde ervaringen. In groepsverband worden standpunten altijd meer extreem en dit kan een proces in gang zetten waarin jongeren zich steeds meer afsluiten voor en afzetten tegen de wereld om hen heen. Sociale media kunnen dit mechanisme aanjagen en zorgen voor een versterking van het wij-zij denken.
- Preventie en aanpak van polarisatie beginnen bij het zoeken van verbinding. Het gaat erom jongeren te betrekken bij de samenleving en hun weerbaarheid tegen polariserende invloeden te vergroten. Dat kan door goed te kijken naar de punten waarop zij kwetsbaar zijn voor polariserende invloeden. In het algemeen zijn dat: gevoelens van achterstelling en uitsluiting, discriminatie en er niet bij horen. Interventies moeten zich daarop richten door die jongeren te ondersteunen, bijvoorbeeld bij het vinden van stage en werk, en door hen de vaardigheden bij te brengen waarmee zij verder kunnen komen, zoals het leren om conflicten op een vreedzame manier op te lossen. Belangrijk is om daarbij steeds verbinding te zoeken met hun leefomgeving, zowel thuis als op school en op straat.
- Preventie en aanpak zijn vooral dan effectief wanneer ze gebruik maken van de actieve betrokkenheid van de doelgroep. Dat geldt voor de professionals die met en voor jongeren werken, maar misschien nog sterker voor die jongeren zelf. Door hen mee te nemen en een actieve rol te geven in een project of ander initiatief help je ze al weerbaarder te worden.

2.2 Ontwerp voor een kader

Voor het ontwikkelen en toetsen van interventies voor de preventie en aanpak van polarisatie is een kader ontworpen dat hierbij kan helpen.

Waarom zo'n kader?

Activiteiten die zich richten op het voorkomen of verminderen van polarisatie worden aanpakken of interventies genoemd. Om een nieuwe interventie te ontwikkelen of om een bestaande interventie te toetsen kun je om te beginnen de volgende vragen stellen.

Is de aanpak of interventie:

- gericht op wat je wilt voorkomen of veranderen? (doel, doelgroep)
- goed beschreven? (aanpak; handleiding)
- goed uitvoerbaar? (praktisch)
- goed onderbouwd? (goed verhaal; gebaseerd op actuele inzichten)
- effectief? (procesevaluatie; monitorgegevens; onderzoek)
- bevat de interventie werkzame elementen? (aan de hand van wat we daarvan weten)

We ontleen deze punten aan de beoordelingssystematiek die gebruikt wordt door de Erkenningscommissie Interventies. Het gaat om punten waaraan een aanpak of interventie moet voldoen, ongeacht de aard van doel, doelgroep of probleem waarvoor die bedoeld is.

Kader

Ook is er een kader ontworpen voor aanpakken en interventies die zich richten op het voorkomen of verminderen van polarisatie. Het is gebaseerd op bestaande modellen en op de resultaten van de literatuurverkenning. Het voorgestelde kader bestaat uit 24 vragen die met 'ja' of 'nee' beantwoord kunnen worden. Aan de hand van deze vragen kan de gebruiker een aanpak verder ontwikkelen of toetsen of deze effectief is in het voorkomen of tegengaan van polarisatie. De vragen zijn verdeeld in drie delen: eerst zeven vragen naar algemene eisen die je aan interventies mag stellen; dan acht vragen naar meer specifieke voorwaarden voor effectieve activiteiten tegen polarisatie; en tot slot negen vragen die nog meer gedetailleerd ingaan op wat nodig is om polarisatie goed aan te pakken. Het *voorgestelde kader* staat in bijlage 1.

3. Verkenning en beschrijving 'oplopende spanningen/incidenten'

Aan experts en praktijkdeskundigen werkzaam in het jeugddomein is gevraagd of in hun werkveld (onderwijs, jongeren- en sociaal werk, jeugdzorg, veiligheid) wel eens sprake is van oplopende spanningen of incidenten waarbij jongeren zijn betrokken. En zo ja, om wat voor spanningen/incidenten gaat het dan en wie zijn daarbij betrokken? Ook hebben we gevraagd naar oorzaken/aanleiding(en) voor deze spanningen/incidenten; of spanningen/incidenten wel eens uit de hand lopen, en waarom.

(Toelichting op de vraag aan geïnterviewden: Specifiek gaat het hier om maatschappelijke spanningen langs etnische-religieuze-culturele scheidslijnen tussen groepen jongeren en/of spanningen/wantrouwen tussen jongeren en instituties. Onder incidenten verstaan we ook de oplopende spanningen die daaraan vooraf (kunnen) gaan zonder dat het per se tot een incident komt.)

Bevindingen

Spanningen zijn meestal onderhuids

Bijna alle experts en praktijkdeskundigen bevestigen dat onder jongeren sprake is van 'polarisatie'. In de citaten is de brede invulling die in de praktijk aan het concept 'polarisatie' wordt gegeven duidelijk terug te zien. Sommige experts en praktijkdeskundigen spreken specifiek over 'spanningen'. Deze spanningen ziet men soms bij individuele jongeren en soms bij groepen jongeren. Naast spanningen wordt polarisatie ook geassocieerd met 'onvrede en boosheid' onder jongeren, zich terugtrekken, zich buitengesloten voelen, geen vertrouwen hebben in instituties, professionals of de samenleving'. Locaties waar spanningen tussen jongeren kunnen plaatsvinden zijn school, de wijk, op internet en sociale media, bij het uitgaan en bij het sporten. Op scholen komen onderhuidse spanningen tussen groepen jongeren voor, maar respondenten hebben niet de indruk dat dit toeneemt. De spanningen die experts en praktijkdeskundigen zien bij jongeren zijn veelal onderhuids, het 'broeit', en kunnen zichtbaar/merkbaar worden bij bepaalde gebeurtenissen of 'triggers', zoals berichten in de media of incidenten of tegenslagen in het persoonlijk leven van jongeren.

Spanningen zijn meestal kortdurend

Oplopende spanningen naar aanleiding van incidenten en mediaberichtgeving zijn volgens experts en praktijkdeskundigen meestal kortdurend en verdwijnen veelal na verloop van tijd vanzelf weer.

Spanningen zijn meestal naar instituties, vaker dan tussen jongeren onderling
Experts en praktijkdeskundigen zien in de praktijk betrekkelijk weinig spanningen tussen jongeren onderling, althans aanzienlijk minder vaak dan spanningen van jongeren ten aanzien van instituties, professionals of de samenleving. Vooral bij jongeren met een migratieachtergrond tegenover maatschappelijke instituties, zoals politie, autoriteit en het systeem in het algemeen. Jongeren zoeken hun plek in de samenleving en geven de schuld aan de samenleving van hun problemen en verklaren dat dan soms mede uit discriminatie of uit onbegrip van samenleving en instituties naar de islamitische cultuur en religie. Bij laagopgeleide jongeren (zonder migratieachtergrond) in niet-stedelijke gebieden gaat een negatieve houding naar migratie en andere groepen, vaak samen met afkeer van 'de elite' en de Randstad. Beide groepen voelen zich slachtoffer van de maatschappij.

Er is niet zozeer sprake van polarisatie, wel van segregatie

Tussen groepen jongeren met verschillende achtergronden zou volgens experts en praktijkdeskundigen niet zozeer sprake zijn van spanningen, maar wel van segregatie en groepsvorming, zoals in het onderwijs. Leerlingen gaan om met andere leerlingen met dezelfde achtergronden en mengen nauwelijks met andere groepen. Er wordt tussen leerlingen niet geïntegreerd. Docenten zien dat niet als een goede ontwikkeling, maar weten niet wat ze ermee moeten. Ze worstelen met diversiteit.

Ook online spanningen duiden op segregatie

Spanningen online (internet en sociale media) bestaan wel, maar je ziet volgens experts en praktijkdeskundigen met name "verticale spanningen", zoals negatieve uitspraken over Nederlandse opiniemakers, politici, of negatieve uitspraken over andere groepen. Het blijft bij discussies binnen groepen welke in feite "informatie bubbels" zijn waarin iedereen elkaars gelijk bevestigt. Er is weinig "horizontale polarisatie", want in de discussiefora zijn meestal geen jongeren aanwezig vanuit een andere pool. Hoewel discussies binnen fora heftig en gepolariseerd kunnen zijn, worden deze dus eerder binnen groepen dan tussen groepen gevoerd. Het is met name over elkaar praten zonder elkaar. Maar dit telkens bevestigen van het eigen gelijk voedt wel de polarisatie in de brede samenleving. Jongeren die telkens negatieve uitspraken lezen over andere groepen zullen ook steeds negatiever gaan denken over die groepen.

Islamitische jongeren worden aangesproken op incidenten

Een ander aspect van spanningen dat door experts en praktijkdeskundigen wordt genoemd, is dat islamitische jongeren worden aangesproken op incidenten en aanslagen die uit naam van de islam worden gepleegd. Hoewel daarvan ook moslims slachtoffer zijn en angstig zijn, dringt dat niet door via media en beeldvorming.

Banale aanleidingen voor spanningen

(in plaats van culturele of religieuze oorzaken)

Als sprake is van deze spanningen is het volgens experts en praktijkdeskundigen nog maar de vraag in welke mate etnische of culturele factoren hiervan de oorzaak zijn. Vaker zou het dan gaan om ruzies tussen jongeren met min of meer banale aanleidingen (zoals ruzie om een meisje, ruzie om geld, andere conflicten). Maar als het escaleert of er wordt gescholden dan worden er wel vaak etnische stereotypen bijgehaald. Ook wordt gewezen op spanningen als gevolg van het gedrag van jeugdgroepen in wijken. Dit probleem bestaat al heel lang en zijn succesvolle aanpakken op ontwikkeld. Het probleem is ook niet per se etnisch of cultureel. Er zijn ook gemengde jongerengroepen. Bovendien hebben *alle* bevolkingsgroepen in wijken last van dit gedrag.

Verschillen zijn op scholen moeilijk bespreekbaar

Scholieren en studenten vinden het volgens experts en praktijkdeskundigen lastig om te praten over onderlinge (culturele, etnische) verschillen. Scholen lopen er ook niet mee te koop als er spanningen zijn en docenten weten niet wat ze moeten doen. Daardoor worden zaken onvoldoende besproken. Spanningen zijn voornamelijk tussen leerlingen met een migratieachtergrond en leraren zonder migratieachtergrond. Die snappen soms het gedrag van die

jongeren niet. Handelingsverlegenheid is aan de orde in het onderwijs bij leraren. Scholen weten dat dit een issue is, maar het is een lastig thema. Bij docenten onderling wordt er te weinig over gesproken, terwijl daar wel behoefte aan is.

Spanningen in jeugdhulpverlening

In de jeugdhulpverlening kunnen spanningen ontstaan tussen hulpverleners, in een traditie van hulpverlening die in Nederland op het individu is gericht, en de collectivistische en traditionele waarden van de familie van jongeren.

Spanningen lopen zelden uit de hand

Experts en praktijkdeskundigen geven aan dat spanningen onder jongeren bijna nooit echt uit de hand lopen, omdat er in Nederland veel preventief wordt gehandeld door professionals. Professionals zitten dicht op de jongeren, onderhouden contacten met jongeren en met elkaar. Een andere dynamiek is dat jongeren zich terugtrekken in de eigen groepen en niet de confrontatie zoeken.

Spanningen tussen professionals onderling

Sommige experts en praktijkdeskundigen constateren spanningen tussen professionals onderling. Het gaat dan vooral over dilemma's, zoals 'wanneer grijp je in en wanneer niet', wanneer is gedrag ongepast. En verschillen tussen professionals voor wat betreft de eigen opvattingen en normen (zoals bijvoorbeeld leerkrachten die van mening verschillen over het behoud van zwarte piet).

Illustratieve citaten

In bijlage 3 zijn *illustratieve citaten van experts en praktijkdeskundigen* opgenomen over (oplopende) spanningen tussen groepen jongeren.

4. Werkwijzen bij ‘oplopende spanningen/incidenten’

Aan experts en praktijkdeskundigen werkzaam in het jeugd domein is gevraagd hoe wordt geïntervenieerd bij (oplopende) spanningen (welke werkwijzen worden ingezet) en/of hoe (oplopende) spanningen in de praktijk worden voorkomen; en welke lessen hieruit zijn te trekken.

Bevindingen

Experts en praktijkdeskundigen noemen een kleurrijk palet aan interventies bij oplopende spanningen. Rode draad is de preventieve insteek van de aanpakken, welke varieert van empowerment van kwetsbare jongeren, gesprekken en dialoog, inzet hulpverleners met dezelfde etnische of culturele achtergrond. Sleutelwoord is vertrouwen opbouwen bij de jongeren. Men wil voorkomen dat spanningen oplopen en eventueel uitgroeien tot incidenten of zelfs een veiligheidsprobleem, want ‘dan ben je te laat’. Snel handelen zou dus het motto moeten zijn, bij de eerste signalen (zoals extreme uitspraken). Ook worden trainingen gegeven op scholen aan leerkrachten, hoe om te gaan met extreme standpunten. Experts en praktijkdeskundigen vinden dat de samenwerking tussen partners meestal goed gaat. Het gaat al goed, maar het kan altijd beter. Samenwerking met het onderwijs blijft lastig omdat scholen problemen binnenskamers houden en er handelingsverlegenheid bij docenten is over bepaalde onderwerpen. Vanuit het jongerenwerk werd genoemd dat zij vanuit hun rol de dialoog aangaan met jongeren, maar de samenwerkingspartners (politie, veiligheidsfunctionarissen vanuit gemeente, zorgpartners/wijkteams) richten zich minder hierop. Deze partners hebben minder aandacht voor de context van gedrag van jongeren, voor het waarom, en dat botst daarom soms.

Onderstaand een overzicht voorbeelden van werkwijze die volgens experts en praktijkdeskundigen worden ingezet bij (oplopende) spanningen, dilemma’s die werkwijzen soms met zich meebrengen, en lessen die daaruit zijn te trekken. Om de gehanteerde werkwijzen het best over het voetlicht te kunnen brengen, worden hieronder de beschrijvingen geciteerd die experts en praktijkdeskundigen hiervan zelf hebben gegeven.

Jongeren weerbaarder maken

- Wat we vooral tegenkomen is dat jongeren hun plek in de samenleving zoeken en boos zijn op de Nederlandse samenleving dat het hun niet lukt. Wij bedenken en zoeken dan oplossingen samen met de jongeren, zodat ze weerbaarder worden om hun weg in de samenleving te vinden. Dat voorkomt ook dat ze verder polariseren.
- Je ziet dan dat jongeren bepaalde websites bezoeken of intolerante uitspraken doen, bijvoorbeeld over bepaalde groepen. We

doen interventies rond het thema. We gaan met de jongeren in gesprek over waarom ze bepaalde websites bezoeken en bepaalde dingen doen. Dat is lastig omdat wij merken dat hulpverleners het ook moeilijk vinden om met dit onderwerp om te gaan. We zijn vooral preventief bezig.

- We gaan in gesprek met de jongeren. Wij doen dat op een laagdrempelige manier en proberen te luisteren zonder te oordelen. Zorgen dat de jongeren weten dat het over hen gaat en dat er wordt gekeken wat hun doelen en problemen zijn en wat wij kunnen doen om ze te helpen. Ze hebben het gevoel dat ze gehoord worden en willen dan ook naar jou luisteren.
- Als je aan jongeren met gepolariseerde ideeën over de samenleving (zowel islamitische jongeren als jongeren met een autochtone achtergrond) vraagt waarom, dan komt er naar voren dat dit komt doordat ze zich beide slachtoffer voelen van de maatschappij. Wij proberen ze dan uit die slachtofferrol te krijgen en de focus meer te leggen op de persoon zelf. Alle problemen komen niet voort omdat ze zijn benadeeld door de maatschappij. Ze moeten eerst naar zichzelf kijken.
- Moslimmeiden is een belangrijke groep. Zij zijn wat meer op de achtergrond, maar zitten feitelijk nog meer in spagaat dan jongens tussen thuis en samenleving. De meiden zijn op straat minder zichtbaar maar zijn wel online actief. Wij gaan in gesprek met die meiden. Problemen voor meiden spelen vooral in de lagere onderwijstypen (praktijkonderwijs en VMBO), daar is vaker problematiek. Ze worden strak gehouden door hun ouders maar ze zijn ook kwetsbaar voor loverboys of ronselaars. Want ze hebben geen weerbaarheid opgebouwd. In het hoger onderwijs zijn meer kansen voor de meiden.

Vertrouwensrelatie opbouwen met jongeren

- Jongerenwerkers zijn goed in het creëren van vertrouwen bij jongeren. Ze investeren in het opbouwen van relaties, ze hebben langjarig contact. Als er wat aan de hand is, bijvoorbeeld een jongere voelt zich gediscrimineerd bij het zoeken van een stage of baan, dan haalt het de druk van de ketel als jongeren zich serieus genomen voelen, dat er naar hun wordt geluisterd, en is verdere polarisatie minder waarschijnlijk. Jongerenwerkers hebben ook een netwerk waardoor ze ook de vrienden van de jongeren kunnen benaderen en signaleren wat er gebeurt.
- Het type interventies dat jongerenwerkers doen, is vooral preventief. Voorkomen dat zaken uit de hand lopen. We zetten in op het herkennen van signalen (aanwezig op straat en bij het onderwijs, jongereninloop, jongeren aanspreken, vertrouwen winnen). Als jongeren vastlopen (bijvoorbeeld vastlopen in stage) zetten we ook in op empowerment.

Verskil overbruggen in benadering tussen jongerenwerk en andere betrokkenen

- Bij spanningen willen we als jongerenwerkers achterhalen waar de oorzaken liggen voor weerstanden bij jongeren. Waar zijn ze boos over? Hun redenen zijn vaak legitiem, maar de uitingvormen zijn soms onwenselijk. Zoals radicale opvattingen die niet stroken met democratie. Wij gaan als jongerenwerkers die dialoog aan vanuit onze rol, maar onze samenwerkingspartners (politie, veiligheidsfunctionarissen vanuit gemeente, zorgpartners/wijkteams) hebben minder aandacht voor de context van gedrag van jongeren, voor het waarom, en dat botst daarom soms. Het besef moet er meer zijn dat het niet eendimensionaal goed of fout is, maar dat er meer aan de hand is, er moet meer aandacht zijn voor inzicht in de voedingsbodems, en dat moet samen met de partners.

Jongeren serieus nemen

- Vier jongeren uit Overvecht, ze zijn altijd boos op de politie. Zij vertelden dat ze in Overvecht nergens op straat konden staan en met elkaar praten, zonder dat ze werden aangehouden. Toen kwamen ze met opmerkingen als we gaan politieauto's in brand steken. Ik vond dit vrij extreem en ben met de politie gaan praten. De politie heeft toen van de politieopleiding een agent gestuurd die met de jongeren in gesprek is gegaan. Na een gesprek van drie uur was de woede bij de jongeren helemaal gezakt, doordat er naar ze werd geluisterd en met ze werd gepraat. Er was ruimte om frustraties te uiten. Communicatie zorgt voor begrip en het zorgt ervoor dat de woede afneemt en de spanningen niet tot incidenten leiden.
- We komen veel woede tegen bij jongeren met een islamitische achtergrond over de samenleving. Deze groep vraagt zich af 'wat is mijn plek in de Nederlandse samenleving als moslim?'. Als je daar niet op reageert, dan kunnen ze zich helemaal terugtrekken of juist gaan radicaliseren. De oplossingen die wij ze bieden is door met ze in gesprek te gaan over wat de islam zegt over radicale ideeën. We geven wat er in de koran staat een bredere context. We laten ze zien dat ze vreedzaam met elkaar kunnen omgaan en helpen ze met hun identiteitsvorming.

Tijdig actie ondernemen

- Het beste is in mijn ervaring om *tijdig* het gesprek aan te gaan met boze jongeren. Een voorbeeld. Jaren geleden in Amsterdam Slotervaart was er een jongen op een brommer die wegreed van de politie en is verongelukt. De jongeren in de buurt gaven de politie de schuld en hebben dat afgereageerd op de politie. We hebben jongeren, ouderen, politie binnengehaald bij het buurtcentrum om het gesprek aan te gaan. Onwetendheid zorgt ook dat jongeren op een bepaalde manier reageren. Welke partners zijn daarbij betrokken? Politie, burgemeester, jongeren, sociaal werkers en de gemeenschappen zelf. Ik vind dat daarbij goed is geïntervenieerd. Waarom het heeft gewerkt is dat er snel actie is ondernomen, snel naar elkaar geluisterd. Het moest weer rustig worden in de buurt en op school. In de buurt kwamen er veel instanties op af en dat werkte aanvankelijk niet, maar toen de buurt betrokken werd toen werd het opgelost.

- Enkele jongeren hebben hakenkruisen op muren gespoten, via de politie en het jongerenwerk konden wij de jongeren opsporen. Jongerenwerk is toen naar de jongeren toegegaan en heeft aan hen gevraagd waarom ze dit hebben gedaan, en of ze eigenlijk weten wat het betekent. Toen kwam naar voren dat ze zich niet realiseerden wat dit teweeg bracht. Ze hebben uiteindelijk zelf schoongemaakt en verder gepraat met jongerenwerk. De interventie is naar tevredenheid uitgevoerd, er is snel gehandeld, gehoord, gesignaleerd en gehandhaafd. Vanuit deze casus is de les te trekken dat het belangrijk is dat er snel wordt gehandeld bij jongeren voordat zaken uit de hand lopen en dat het gesprek met hen wordt aangegaan.

Jongeren betrekken en dialoog aangaan met gemeenschappen

- In Den Haag zijn er een paar incidenten geweest tussen jongeren en de politie. De gemeente is samen met de politie naar aanleiding hiervan contacten gaan leggen met de jongeren. Het kwam zelfs tot het punt dat jongeren bijdroegen aan de-escalaties. Dit was succesvol omdat het wij-zij denken afneemt, de politie wordt niet meer als de vijand gezien. De politie moet dan wel open staan voor kritiek en kunnen toegeven dat ze niet juist hebben gehandeld. In Rotterdam is de politie ook bezig om de dialoog aan de gaan met gemeenschappen. Dit is preventieve inzet, zodat als er een trigger is de oplopende spanningen dan niet escaleren.
- Wat wij belangrijk vinden is om de jongeren te laten zien dat de negativiteit vanuit de maatschappij niet alleen bij hun groep ligt. We brengen ze daarom ook samen met jongeren vanuit andere geloofsrichtingen. Dan kunnen ze gezamenlijk nadenken over de samenleving en de struikelblokken waar ze tegenaan lopen. De groepen zien dan de gemeenschappelijke problemen die ze hebben en zo voelen ze zich minder alleen.

Begeleiding door professionals met dezelfde culturele achtergrond

- Soms dreigt het bij jongeren uit de hand te lopen als privéproblemen of problemen thuis een rol spelen. Als ze een negatieve ervaring hebben met een hulpverlener die ze niet begrijpt, dan kan een jongere ontploffen. We bieden begeleiding door mensen van dezelfde culturele achtergrond als de jongeren, die genieten vertrouwen bij de jongeren, daarmee voorkom je (onzes inziens) veel.

Serieus nemen van impliciete oordelen en dilemma's bij professionals

- Alle mensen die werken in een organisatie (onderwijs, jongerenwerk, politie, zorg) hebben impliciete verwachtingen waar zij hun gedrag op inrichten, je hebt in een organisatie een veilige setting nodig om dit met elkaar te bespreken. Kan je op elkaar terugvallen als je dingen anders ziet? Rond polarisatie spelen allemaal onderwerpen waarbij heel veel normatieve opvattingen zitten. Intervisie is een semi verplicht onderdeel in de jeugdsector dat is eigenlijk het moment om te reflecteren, maar het gebeurt te weinig.
- Binnen de politie en binnen scholen hebben impliciete normen en dilemma's over wanneer in te grijpen, gevolgen voor de onderlinge samenwerking rond het thema. Deze gevolgen gebeuren op een onuitsproken level en als ik daarop doorvraag

dan komt er wat informatie over maar het wordt meestal niet besproken. Ik suggereer dat er trainingen worden gevolgd in het onderwijs “wat betekent polarisatie voor jou als professional”. Zo’n training doet een beroep op zelfreflectie. Het is heel belangrijk om er een gesprek over te voeren, wanneer je zelf het gesprek over het thema niet aan kan gaan.

Zorg dat de samenwerking tussen partners goed verloopt

- De belangrijkste les van ingrijpen bij spanningen is wat ons betreft: betrek de juiste personen. Sociaal en professioneel netwerk samenbrengen. De ogen en oren van de buurt en de professionals en die samenbrengen om het probleem op te lossen.
- Als de veiligheid toch in het geding komt, dan geven we de signalen door aan partners. We hebben regieoverleg waarin signalen met alle betrokken partners worden gedeeld, dat loopt goed, vanuit waar we interventies kunnen opstarten. Belangrijk is daarbij om te benoemen waar spanningen vandaan komen, niet alleen kijken vanuit veiligheid.
- Als gemeente hebben we de regiefunctie in de aanpak van jeugdgroepen in wijken. We monitoren continu hoe gaat het in de wijk, met jongerengroepen. Dit doen we middels de Beke groepsaanpak en door regelmatig te spreken met politie, handhaving en jongerenwerk. En door actief contact te onderhouden met gemeenschappen, moskeeën en sleutelpersonen, met inzet van professionals uit het sociaal- en veiligheidsdomein. Doel is om signalen tijdig te herkennen en te bespreken, zodat we op tijd zijn om te voorkomen dat spanningen escaleren. Deze aanpak is succesvol bij ons en ook in andere gemeenten.
- Ook bij dreigende incidenten organiseren we als gemeente een overleg met politie, handhaving, jongerenwerk en andere relevante partijen in de wijk, en met mensen uit de gemeenschappen, religieuze instellingen et cetera. Laatst was er een incident in een jeugdcentrum. We legden contact met alle partijen. Partners spreken ook met de jongeren zelf, ik bel de moskee of het jongerenwerk, en zij gaan in gesprek met de jongeren.

Samenwerking met onderwijs verbeteren

- Welke lessen zijn er te trekken over samenwerking tussen partners? Het gaat al goed, maar kan altijd beter. Samenwerking vanuit jeugddomein met het onderwijs blijft lastig omdat er een enorme handelingsverlegenheid bij docenten is over bepaalde onderwerpen. Ze durven problemen niet aan te kaarten en doen dat dan ook niet. De jongeren die zoeken naar hun identiteit en naar grenzen willen echter juist in gesprek gaan over onderwerpen die hun aangrijpen maar op scholen wordt daar te weinig mee gedaan.
- We hebben als gemeente veel contact met scholen. Maar niet alle scholen zijn happig om problemen en spanningen te delen, vanwege angst voor reputatieschade, dat de school sociaal onveilig is of een slechte sfeer. Ze lossen het liever zelf op.

Spanningen op scholen blijven dus veelal binnen de school. Ik heb wel het gevoel dat op scholen men voldoende alert is op signalen, maar het zou nog beter zijn als scholen signalen meer zouden delen met partners.

Op scholen moeten verschillen meer bespreekbaar gemaakt worden

- De reactie die we het meeste horen op scholen als handelswijze bij spanningen (zoals verbaal geweld, botsende waarden en meningen in een klas) is ‘afkappen’, uit de weg gaan van het conflict, doorgaan met de les, niets doen. Docenten weten vaak niet wat ze moeten doen. Natuurlijk is er een groot aanbod aan aanpakken, vooral hoe je dingen bespreekbaar maakt in een klas of dialoog. Preventief dus. Inzet hiervan op scholen is echter mondjesmaat, ondanks het ruime aanbod op dit gebied.
- Wij geven trainingen op scholen over omgaan met spanningen op school aan docenten. Ze zeggen dan: ‘geef me een stappenplan of een handreiking zodat we weten hoe we hiermee om moeten gaan’. Ik leg dan uit dat het zo niet werkt, het gaat er juist om dat je verbinding maakt met de groep en open staat voor andere culturen en ideeën. Ik benadruk altijd dat jongeren erg gescheiden opgroeien binnen hun eigen bubbel. Als ze dan binnenstromen in het hoger onderwijs dan komen ze in aanraking met andere groepen. De school moet dan ruimte faciliteren dat die groepen elkaar kunnen leren kennen.
- Wat moeten scholen vooral wel doen bij oplopende spanningen? De school moet de leerlingen de ruimte geven om over vooroordelen te praten en ze weg te halen. Het begint bij het beleid van scholen, hoe ze willen omgaan met dit thema. Docententeams moeten ook divers zijn zodat jongeren zich veilig voelen en zich herkennen in bepaald docenten.
- Mensen met verschillende achtergronden delen zoveel overeenkomsten! Als je blijft focussen op verschillen dan is dat niet goed. Het onderwijs kan het beste de focus leggen op overeenkomsten tussen leerlingen en niet meegaan op wat er in de media wordt geroepen.
- De huidige generatie studenten praat moeilijk over verschillen. Ze komen van de middelbare school waar de code is dat iedereen in zijn eigen groep blijft (wij-zij). Daar zijn de scheidslijnen bekend en wordt er verder weinig over gepraat. Maar dan komen ze in de omgeving van de Hogeschool waar het gaat om professional te worden en dan gaat het erom dat identiteit bespreekbaar moet zijn. Ze vinden het lastig om dit te benoemen want ze willen niet anders zijn. Hiermee leren omgaan is een uitdaging die door scholen moet worden opgepakt. Ik denk dat we dit soort onderwerpen opnieuw op de agenda moeten zetten en weer moeten oppakken.

Rekening houden met diversiteit op scholen

Aanvullend op de interviews zijn er aanbevelingen voor werkwijzen verzameld via documentenstudie. De publicatie ‘Help, onze school is gekleurd’ (De Jong & Nelis, 2018) presenteert een analyse met inzichten en aanknopingspunten voor scholen om meer rekening

te houden met diversiteit in het onderwijs en aldus polarisatie te voorkomen. Samengevat gaat het om de volgende inzichten/lessen:

1. Probeer nooit onderscheid te maken op basis van afkomst van jongeren
2. Probeer nieuwsgierig te zijn naar andere culturen en religies
3. Ga er niet van uit dat jongeren wel weten hoe het allemaal werkt in Nederland
4. Help achterstanden te verkleinen
5. Zorg voor voldoende structuur en duidelijkheid
6. Zorg voor openheid en veiligheid
7. Wees je bewust van de wijze waarop je communiceert
8. Ga pragmatisch om met religieuze en culturele verschillen
9. Stimuleer uitwisseling en contact
10. Betrek ouders van leerlingen met een migratieachtergrond

Verbeteren collegiaal overleg en intervisie op scholen

Blijkens het KIS-onderzoek *'Maatschappelijke spanningen in het HBO. Hoe gaan we daarmee om?'* (Taouanza & Ten Cate, 2017) is op scholen te weinig collegiaal overleg en intervisie. Docenten geven aan dat ze op structurele basis ervaringen willen uitwisselen met collega's over moeilijke situaties of knelpunten. Ze hebben het gevoel er alleen voor te staan en ervaren weinig support van collega's of teamleiders. Helaas is vaak de sfeer binnen docententeams niet veilig genoeg om alles te delen, zo menen enkele docenten. De interne veiligheid blijkt een randvoorwaarde om het gesprek met collega's en uiteindelijk met studenten aan te gaan. De angst om elkaar te beschuldigen van discriminatie en de weerstand tegen 'veranderingen' bij een deel van docenten, spelen hierbij een rol en lijken een soort verstarring teweeg te brengen. De onderzoekers concluderen dat docenten, vaak individueel, worstelen met vragen over hoe om te gaan met maatschappelijke spanningen. Ze kampen met dilemma's waar geen eenduidige oplossingen voor zijn. Op het niveau van training en deskundigheidsbevordering voor het aangaan van het gesprek in de klas is genoeg aanbod ontwikkeld. Tegelijkertijd is er weinig aandacht in de meer randvoorwaardelijke sfeer, waaronder het collegiaal overleg en het belang van een duidelijk kader voor docenten en studenten. Dit zijn wel zaken waar docenten mee worstelen. Ook de bestaande beleidsstukken lijken in de praktijk te weinig draagvlak en concrete handvatten te bieden voor het goed omgaan met de dilemma's die docenten in hun dagelijkse praktijk tegenkomen. Het lijkt een persoonlijke keuze en verantwoordelijkheid van de docent of en hoe deze handelt.

De aanbevelingen die de onderzoekers doen is dan ook:

- Maak dilemma's voor omgaan met maatschappelijke spanningen binnen de hogescholen bespreekbaar. Zoek met elkaar naar bruikbare oplossingen, een gemeenschappelijk kader en bestuurlijk draagvlak dat houvast biedt bij het maken van keuzes hierin. Maak collegiaal overleg mogelijk voor het uitwisselen van ervaringen en voor reflectie in een veilige omgeving.
- Biedt docenten deskundigheidsbevordering voor diversiteitsvraagstukken. Maak daarvoor gebruikt van het aanbod dat beschikbaar is.
- Zorg voor een duidelijk kader voor docenten en studenten waarop zij kunnen terugvallen bij dilemma's.

5. Praktijkvoorbeelden ‘oplopende spanningen/incidenten’

Voor dit onderzoek zijn praktijkvoorbeelden geïnventariseerd van oplopende spanningen en incidenten rond polarisatie die hebben plaatsgevonden in het jeugd domein, en waarop vanuit de gemeente /jeugd domein is geïntervenieerd. In de citaten vanuit de interviews met de experts en praktijkdeskundigen wordt een groot aantal praktijkvoorbeelden gegeven van (oplopende) spanningen waarbij jongeren zijn betrokken. De voorbeelden variëren van:

- jongeren die boosheid voelen naar instituties, overheid en samenleving;
- jongeren die zich in groepen terugtrekken en niet met elkaar omgaan, maar wel negatieve beelden over elkaar hebben;
- woede bij islamitische jongeren die aangesproken worden op terroristische daden die uit naam van hun geloof worden gepleegd maar waarover ze zelf ook geschokt zijn;
- jongeren zonder migrantenachtergrond uit niet-stedelijke gebieden die het gevoel hebben minder kansen te krijgen en boosheid en afkeer ervaren naar de ‘elite’ of ‘de Randstad’;
- islamitische meiden die botsen met de conservatieve cultuur in hun gemeenschap en zich daartegen afzetten;
- online communities die over elkaar praten maar niet met elkaar;
- witte leerkrachten en leerlingen met een migrantenachtergrond die elkaar niet begrijpen en het gesprek over problemen niet met elkaar (kunnen) aangaan;
- spanningen tussen de hulpverlening in Nederland die op het individu is gericht en de collectivistische en traditionele waarden van de familie van jongeren met een migratieachtergrond.

Tevens wordt in de citaten een groot aantal aanpakken en interventies genoemd om zulke polarisatie te verminderen of te voorkomen. De gemene deler van de meeste voorbeelden is dat de polarisatie veelal ‘onderhuids’ is, niet heeft geleid tot incidenten, en dat escalatie ook weinig voorkomt.

Toch erkennen experts en praktijkdeskundigen dat de onderhuidse polarisatie groot is en dat ‘triggers’ kunnen leiden tot oplopen van spanningen. Ook hier worden preventieve aanpakken ingezet, zoals door vertrouwen opbouwen met jongeren (met name in het jongerenwerk), betrekken van gemeenschappen, ouders, jongeren zelf en wijkprofessionals als zich gebeurtenissen dreigen voor te doen of hebben plaatsgevonden. Hier worden voorbeelden genoemd zoals:

- de onrust in Slotervaart na een jongen die verongelukte met een brommer waarvan de politie de schuld kreeg;
- de Henriquez zaak in Den Haag;
- onrust bij (vermeende) ethnic profiling in sommige wijken;
- voorkomen van dreigende onrust met jongeren in een wijk rond een Pegida demonstratie;
- varkenskoppen voor een moskee;

- jongeren die weigeren stilte in acht te nemen bij herdenking van slachtoffers in Israël;
- jongeren die in protest komen tegen vlaggen halfstok op scholen voor Joodse slachtoffers.

Ook in deze casussen, waar escalatie duidelijk een risico was of zelfs heeft plaatsgevonden, zijn de hiervoor genoemde methodieken ingezet. Rode draad in de genoemde casussen is dat volgens respondenten interventies naar tevredenheid zijn ingezet. Experts en praktijkdeskundigen kennen geen casussen waar zaken mis zijn gelopen en waarvan op basis van gemaakte fouten lessen kunnen geleerd.

Om aanvullende praktijkvoorbeelden te vinden is een documentenstudie uitgevoerd en een search op Google trefwoorden polarisatie, spanningen, onrust, jongeren, escalatie, incidenten). De extra praktijkvoorbeelden die we hebben gevonden, betreffen allereerst voorbeelden van spanningen op scholen. Een groot aantal van zulke voorbeelden zijn verzameld in het onderzoek ‘Help, onze school is gekleurd’ (De Jong & Nelis, 2018), en het KIS-onderzoek ‘*Maatschappelijke spanningen in het HBO. Hoe gaan we daarmee om?*’ (Taouanza & Ten Cate, 2017).

In het boek ‘Help, onze school is gekleurd’ worden voorbeelden gegeven van polarisatie op scholen cq. voorbeelden van issues of gedragingen op scholen die aanleiding kunnen geven tot spanningen. Deze voorbeelden reflecteren/sluiten naadloos aan op de voorbeelden die ook in de interviews naar voren zijn gekomen.

Het KIS-onderzoek ‘Maatschappelijke spanningen in het HBO. Hoe gaan we daarmee om’ beantwoordt de vraag ‘hoe ga je als docent binnen het HBO om met maatschappelijke spanningen en hoe kan je dit bespreekbaar maken?’ In het rapport worden veel voorbeelden gegeven van spanningen en oorzaken voor deze spanningen. Zoals dat de ‘buitenwereld’ en de wereldpolitiek de school binnenkomen en zichtbaar effect hebben op studenten. Gescheiden groepen langs etnische lijnen komen veel voor in de klassen. Ook zijn opvattingen van studenten scherper geworden en hebben veel docenten moeite in hun omgang met alternatieve verklaringen van studenten voor ingrijpende wereldwijde gebeurtenissen, zoals de aanslagen op de Twin Towers van 11 september of de vluchtelingenproblematiek. Tevens worden dilemma’s aangestipt rondom inclusief onderwijs. Waar ligt de grens van vrijheid van godsdienst binnen de studie en op de werkvloer? In praktijk blijkt die verhouding niet zo simpel te zijn. Docenten geven aan gevoelens van ongemak te ervaren wanneer studenten hun geloof boven het belang van de cliënt zetten. Het is voor studenten belangrijk om goed te leren onderbouwen waarom ze bepaalde standpunten hebben en daar duidelijk over te communiceren.

6. Besluit

Polarisatie is een complex fenomeen dat veel verschillende vormen kan aannemen. Bij het ontstaan en de ontwikkeling van polarisatie spelen veel factoren een rol, zoals bestaande verschillen in sociaaleconomische status, etniciteit en religie. Ook persoonlijke ervaringen tussen mensen uit verschillende groepen (zoals in de buurt, op school of op het werk) spelen een rol. Min of meer toevallige incidenten kunnen ertoe leiden dat verschillen of ongemak tussen groepen uitgroeien tot tegenstellingen die steeds scherper worden: dat is polarisatie. Een speciale rol is weggelegd voor sociale media. Die werken dwars door alle niveaus en scheidslijnen heen katalyserend in de verharding van tegenstellingen.

Jongeren zijn gevoelig voor polariserende invloeden. Bij het ontwikkelen van een eigen identiteit zijn zij sterk gericht op hun sociale omgeving. Zij zoeken groepen om zich mee te identificeren. Jongeren met -en zonder migratieachtergrond die zich niet thuis voelen in de samenleving, zullen vooral contacten vinden in groepen jongeren met dezelfde ervaringen. In groepsverband worden standpunten altijd meer extreem en dit kan een proces in gang zetten waarin jongeren zich steeds meer afsluiten voor en afzetten tegen de wereld om hen heen. Sociale media kunnen dit mechanisme aanjagen en zorgen voor een versterking van het wij-zij denken.

In het algemeen kunnen we het volgende stellen omtrent (oplopende) spanningen waarbij jongeren zijn betrokken:

- ‘Polarisatie’ of ‘spanningen’ kan bij jongeren worden geassocieerd met ‘onvrede en boosheid’ over de samenleving, zich buitengesloten voelen, geen vertrouwen hebben in instituties/professionals/samenleving’, zich terugtrekken in de eigen groep.
- Spanningen bij jongeren naar instituties/professionals/samenleving komen vaker voor dan tussen groepen jongeren onderling.
- Spanningen onder jongeren blijven veelal onderhuids, het ‘broeit’, en dit kan zichtbaar/merkbaar worden bij bepaalde gebeurtenissen of ‘triggers’. Zoals berichten in de media of incidenten of tegenslagen in het persoonlijk leven van jongeren.
- Oplopende spanningen naar aanleiding van incidenten en mediaberichtgeving zijn meestal kortdurend en verdwijnen veelal na verloop van tijd vanzelf weer. Veeleer is sprake van segregatie tussen jongeren dan van polarisatie.

In het hele jeugd domein is het belangrijk dat er aandacht moet zijn voor morele dilemma’s bij professionals en het bespreekbaar maken hiervan. Verder kunnen we stellen dat er met name in het onderwijs aandacht moet komen voor de handelingsverlegenheid bij docenten.

Experts en praktijkdeskundigen geven aan dat spanningen onder jongeren bijna nooit echt uit de hand lopen, omdat er in Nederland veel preventief wordt gehandeld door professionals. Preventie en aanpak van polarisatie beginnen bij het zoeken van verbinding: betrek jongeren bij de samenleving en vergroot hun weerbaarheid tegen polariserende invloeden. Dat kan door goed te kijken naar de punten waarop zij kwetsbaar zijn voor die invloeden. Interventies moeten zich richten op ondersteuning van jongeren, zoals bij het vinden van stage en werk, en door hen de vaardigheden bij te brengen waarmee zij verder kunnen komen, zoals het leren om conflicten op een vreedzame manier op te lossen. Belangrijk is om daarbij steeds verbinding te zoeken met hun leefomgeving, zowel thuis als op school en op straat. Preventie en aanpak zijn vooral dan effectief wanneer ze gebruik maken van de actieve betrokkenheid van de doelgroep. Dat geldt voor de professionals die met en voor jongeren werken, maar misschien nog sterker voor die jongeren zelf. Door hen mee te nemen en een actieve rol te geven in een project of ander initiatief help je ze al weerbaarder te worden.

Literatuurverwijzingen

- Andriessen, I., & Wittebrood, K. 'Groepen op grote afstand: achtergronden van islamitisch radicalisme en extremisme' In: Huijink, W., Dagevos, J., Gijsberts, M., & Andriessen, I. (2015). *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland*. Den Haag: SCP.
- Azough, N. (2017). *Weerbare jongeren, weerbare professionals*. Den Haag: Ministerie van VenJ & ministerie van VWS.
- Bovens, M., Dekker, P., & Tiemeijer, W. (2014). *Gescheiden werelden. Een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen*. Den Haag: SCP en WRR.
- Brandtsma, B. (2016). *Polarisatie. Inzicht in de dynamiek van het wij-zij denken*. BB in media.
- Huijink, W., Dagevos, J., Gijsberts, M., & Andriessen, I. (2015). *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migranten in Nederland*. Den Haag: SCP.
- Jong, de M. & Nelis, H. (2018). *Help, onze school is gekleurd*. Nijgh & Van Ditmar.
- Kapel, M. van, Noor, S., & Broekhuizen, J. (2018). *Vertrouwen van jongeren in instituties. Onderzoek naar het vertrouwen van jongeren in politie, onderwijs en politiek*. Utrecht: KIS.
- Kleijwegt, M. (2016). *Twee werelden, twee werkelijkheden. een verslag over gevoelige maatschappelijke kwesties in de school*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Leegsma, M. (2017). *Extreem in de klas. Polarisatie en radicalisering in voortgezet en beroepsonderwijs*. Leusden: ISWW.
- Lenos, S. (2016). *Tackling the challenges to prevention policies in an increasingly polarized society*. RAN Ex post paper.
- Lenos, S. et al. (2017). *RAN Polarisation Management Manual*. RAN: Ex-post paper.
- Leurs, K. (2015). *Digital Passages: Migrant Youth 2.0: Diaspora, Gender and Youth Cultural Intersections*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lub, V. (201x). *The plausibility of politics*.
- Lub, V., Groot, N. de, & Schaafsma, J. (2011). *Polarisatie en radicalisering. De onderbouwing van sociale interventies getoetst*. Movisie en Universiteit van Tilburg.
- Maliki, N. el (2018). *Jongeren over polarisatie. De belevingen en ervaringen van jongeren in Nederland*. Den Haag: NJR nationale jeugdraad.
- Mattei, Chr., & Zeiger, S. (2018). *Evaluate Your CVE Results: Projecting Your Impact*. Abu Dhabi: Hedayah.
- Ministerie van BZK (2007). *Actieplan Polarisatie en Radicalisering 2007 – 2011*. Den Haag: ministerie van BZK.
- Nji (2018). *Polarisatie, radicalisering, extremisme en mediaopvoeding. Factsheet voor beroepskrachten*. Utrecht: Nji.
- Ranstorp e.a. (2016). *Preventing and Countering Violent Extremism. An Initial Rapid Evidence Assessment and Analysis Plan Examining Local Authority Action Plans and Programming Elements*.
- Ranstorp, M. (2016). *The Root Causes of Violent Extremism*. RAN Issue Papers.
- RMO (2009a). *Polarisatie. Bedreigend en verrijkend*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- RMO (2009b). *Polariseren binnen onze grenzen*. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.
- SCP (2018). *Armoede in kaart*. Webpublicatie. <https://digitaal.scp.nl/armoedeinkaart2018/>
- Taouanza, I., & Cate, H. ten (2017). *Maatschappelijke spanningen in het HBO. Hoe gaan we daarmee om?* Utrecht: Kennisplatform Integratie en Samenleving & Hogeschool Utrecht.
- Tierolf, B. et al (2018). *Zevende rapportage racisme, antisemitisme en extreemrechts geweld in Nederland: Incidenten, aangiftes, verdachten en afhandeling in 2017*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Weert, A. van de & Q. Eijkman, Q. (2018). *Vroegsignalering van Extremisme? De Lokale Veiligheidsprofessional over Risico's en Duiding bij Jongeren*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Wennekers, A., Boelhouwer, J., Campen, C. van, & Bijl, R. (2018). *De sociale staat van Nederland 2018. Hoofdlijnen*. Den Haag: SCP.
- Wonderen, R. van (2019). *Van polarisatie naar verbinding in buurten. Handreiking*. Utrecht: KIS.
- Wonderen, R. van & Kapel, M. van (2017). *Oorzaken en triggerfactoren voor moslimdiscriminatie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Uitgave van Platform JEP

Info@platformjep.nl
www.PlatformJEP.nl

Het onderzoek is uitgevoerd door Verwey-Jonker Instituut en Nederlands Jeugdinstituut in opdracht van Platform JEP.

Auteurs: Ron van Wonderen en Gert van den Berg
Met medewerking van: Leyla Reches en Puck van Suylen
Eindredactie: Platform JEP

© Juni 2019, Verwey-Jonker Instituut & Nederlands Jeugdinstituut

Platform JEP
Jeugd preventie van
Extremisme en Polarisatie

*Verwey-
Jonker*
Instituut

**Nederlands
Jeugdinstituut**